

Reikminių tyrimų temų pasiūlymai

PASIŪLYMAS DĖL REIKMINIŲ TYRIMŲ TEMOS

1. DUOMENYS APIE PATEIKĖJĄ	
1.1. Institucijos pavadinimas	Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija
1.2. Institucijos atstovas, įgaliotas spręsti su teikiamu temos pasiūlymu susijusius klausimus:	
pareigos	patarėja, Viešojo valdymo grupė
vardas	Diana
pavardė	Varnaitė
telefonas	+370 5 2098972
el. paštas	diana.varnaite@lrv.lt

2. TEMOS PASIŪLYMO APRAŠYMAS

2.1. Temos pavadinimas	
Vilniaus arkikatedros bazilikos mūro tyrimai	
2.3. Tyrimų trukmė	
Tyrimų, reikalingų problemai išspręsti, trukmė	18 mėn.
2.5. Temos (problemos) svarba valstybei ir visuomenei	
<i>Aprašoma sprendžiama problema, nurodomos esminės jos priežastys, jei reikia, palyginant Lietuvos padėtį aptariamam klausimui su kitomis Europos Sąjungos valstybės narėmis, pateikiama informacija apie institucijos praktikoje kylančių problemų mastą, situacijos analizę; vadovaujantis turimais įrodymais ir duomenimis (kiekybiniais rodikliais) pagrindžiamas problemos aktualumas ir realus mokslu grįstų sprendimų poreikis (ne daugiau kaip 4000 spaudos ženklų)</i>	

Vilniaus arkikatedros tyrimai XX a. daugiausiai vykdyti paveldo objekto parengiamųjų restauravimo darbų pagrindu, tačiau nebuvo sisteminiai. Iki šiol fragmentiški istorinės raidos tyrimai atlikti tik kaip Vilniaus žemutinės pilies topografinių tyrimų (N. Kitkauskas, B. R. Vitkauskienė) ar šalia esančių viešųjų erdvių pvz.: Katedros aikštės tyrimų (F. Sliesoriūnas) dalis. Nepakankamai tirta ir Vilniaus arkikatedros, kaip sakralinės architektūros pastato, istorija. Archeologai, architektai, istorikai, menotyrininkai tyrė įvairius su šiuo pastatu susijusius aspektus, keldami kartais gana prieštaringas hipotezes. Viena iš tokių prieštaringų temų – Vilniaus arkikatedros mūro datavimo problema. Ankstyvosios Vilniaus katedros pamatai, priklausomai nuo tyrėjų interpretacijos, datuojami skirtingai. Vieni tyrėjai juos sieja su ankstyvąja Vilniaus katedra, kuri, esą, pradėta statyti XIII a. viduryje ir kurioje galimai 1253 m. buvo karūnuotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) valdovas Mindaugas (N. Kitkauskas, V. Urbanavičius, A. Lisanka, R. Batūra ir kt.). Naujaisi statybinės keramikos tyrimų duomenys kol kas tik preliminariai rodytų, kad pirmosios katedros mūrų plytos ir Žemutinės pilies mūrų sienos, pastarosios neabejotinai buvo statytos Ldk Gedimino valdymo (valdė 1316–1341 m.) laikotarpiu, buvo gaminamos remiantis skirtingomis gamybos technologijomis (S. Sarcevičius, R. Taraškevičius, R. Zinkutė). Kiti tyrėjai pirmosios bažnyčios statybą sieja su pranciškonų atvykimu (G. Vaitkevičius, O. Valionienė ir kt.). Trečiųjų nuomone, senosios katedros statyba sietina su 1387 m. vykusiu Lietuvos krikštu (E. Remecas). Tokia interpretacijų įvairovė buvo įtakota tyrėjų taikomų skirtingų tyrimų metodų – architektūrinių stilių analogijų, plytų proporcijų, skiedinių bei plytų cheminių duomenų, istorinių šaltinių interpretacijų bei archeologinių radinių tipologijos. Visų jų bendras trūkumas – gana didelis, neapibrėžtas chronologinis intervalas.

Dar 2014 m. liepos 16 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 690 „Dėl Šv. Jono Pauliaus II piligrimų kelio kūrimo ir jo objektų išsaugojimo ir pritaikymo“ Vilniaus Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedra bazilika buvo įtraukta į piligrimų kelio objektų sąrašą, buvo numatytas požemio, koplyčių tvarkybos ir pritaikymo projektų parengimas ir jų įgyvendinimas, tačiau šio svarbiausio Lietuvos sakralinės architektūros pastato mūro tyrimams neskirta dėmesio.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors Vilniaus arkikatedra yra saugoma valstybės, tačiau iki šiol nėra atlikta jos pilna inventorizacija, t. y. jos istorinio mūro sienų fizinio stovio analizė, kuri buvo pradėta (A. Pečkaitis), bet nesulaukė pratęsimo. Tai, kad tokius mūro analizės tyrimus būtina tęsti pasitelkus naujausius tyrimų metodus, byloja ir neseni įvykiai Vilniaus arkikatedros požemiuose, kuomet jų sienose buvo aptiktos karališkosios insignijos. Mūrų sienų analizė visų pirma leistų išskirti sienų kreivumo anomalijas, kurios galėtų liudyti apie: a) sienų deformacijas, atsiradusias dėl gamtinių sąlygų. Jas svarbu lokalizuoti vėliau organizuojant tokių vietų stebėseną; b) tuštumas ar ertmės sienose. Iki šiol tuštumų ar užmūrytų ertmių paieškomis ir jų lokalizavimu saugomuose paminkluose niekas specialiai neužsiėmė. Užmūrytos ertmės sienose dažniausiai būdavo aptinkamos atsitiktinai (Vilniaus katedros lobyno pavyzdys), nors apie paplitusį turto slėpimą tokiu būdu yra gerai žinoma iš istorinių šaltinių (E. Meilus). Lokalizavus tokias vietas, jos būtų papildomai tiriamos nedestrukciniais tyrimų metodais.

2.6. Spręstini institucijos, teikiančios temos pasiūlymą, uždaviniai

Nurodoma, kokius uždavinius institucija tikisi išspręsti savo reguliavimo sferoje, pasinaudodama gautais tyrimų rezultatais, įsivertinama, kad uždaviniams išspręsti būtini moksliniai tyrimai, detalizuojamos tikslinės visuomenės grupės ir (ar) kiti naudos gavėjai, nurodoma, koks numatomas tokių sprendimų poveikis jiems (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Igyvendinant Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano 6.2.9. veiksmą, Vyriausybės kanclerio 2025 m. balandžio 16 d. įsakymu Nr. V-67 sudaryta darbo grupė rengia Vilniaus Arkikatedros bazilikos kompleksinių mokslinių tyrimų ir su tuo susijusių apsaugos ir tvarkybos darbų įgyvendinimo planą. Šio plano viena iš numatytų krypčių yra Arkikatedros mūro tyrimai. Todėl reikminiai tyrimai „Vilniaus arkikatedros bazilikos mūro tyrimai“ ir jų metu pateiktos išvados ir rekomendacijos prisidės prie Arkikatedros kompleksinių mokslinių tyrimų plano įgyvendinimo.

Svarbu ir tai, jog numatomi mūro tyrimų rezultatai prisidės: 1) pateikiant vieno iš ankstyviausių Vilniaus mūrinio statinio – Arkikatedros – absoliutinį datavimą, praplečiant itin svarbias Vilniaus bei Lietuvos mūro istorijos žinias; 2) ieškant sprendimų tinkamesniam ir efektyvesniam Vilniaus arkikatedros požemių sutvarkymui ir pritaikymui lankyti, gruntinio vandens monitoringo priemonėms parinkti, 3) sukuriant nekilnojamojo kultūros paveldo objekto mūrų sienų kreivumo anomalijų išskyrimo tyrimų metodiką, kaip praktinę rekomendaciją, įgalinančią atlikti tiek jų paveldosauginę stebėseną, tiek ir išplėsti mūro tyrimams taikomų tarpdisciplininių mokslinių tyrimų lauką, 4) sukuriant prielaidas istorinio mūro tyrimų srities teisinio reglamentavimo tobulinimui. Tyrimo rezultatai ir rekomendacijos bus panaudoti, planuojant ne tik tolesnius Arkikatedros mokslinius ir taikomuosius tyrimus, bet bus naudingi atliekant ir kitų kultūros paveldo objektų tyrimus.

2.7. Temos sąsajos su strateginiais valstybės dokumentais

Pateikiamos nuorodos į atitinkamus strateginius valstybės dokumentus, pridedami komentarai ir kita susijusi informacija (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Vilniaus senamiestis 1994 m. gruodžio 17 d. buvo įrašytas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą, o Vilniaus arkikatedra bazilika yra vienas iš vertingiausių Vilniaus senamiesčio paveldo objektų. UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esančios vertybės (Vilniaus istorinio centro (Nr. 541)) Vilniaus senamiesčio (unikalus kodas Kultūros vertybių registre 16073) ir jo apsaugos zonos tvarkymo plano esamos būklės įvertinime Vilniaus arkikatedra bazilika patenka į vertingiausią Vilniaus senamiesčio dalį „Vilniaus pilių (Valdovų) teritoriją“ ([Nuoroda](#)).

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2050“ ([Nuoroda](#)) akcentuojama, jog Lietuva įgyvendindama strateginę ambiciją – „Piliečių kuriama demokratija: patikima, atvira telkianti“ <...> „Sieks, kad Lietuvos istorinis ir kultūros paveldas, kaip sudėtinė bendro Europos kultūros paveldo dalis ir visuomenės tapatybės pagrindas, būtų geriau pažįstamas piliečiams, viešojoje erdvėje jų nuolat naujai aktualizuojamas ir permąstomas.“

LR Vyriausybės 2025 m. kovo 12 d. nutarime Nr. 151 „Dėl Devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo“ ([Nuoroda](#)) 6.2. prioritete „Lietuvos visuomenės telkimas tapatybei puoselėti ir istorinei atminčiai aktualizuoti“ 6.2.9. veiksmo numatoma „bendradarbiaujant su Vilniaus arkivyskupija, sukurti ir pradėti įgyvendinti Vilniaus Arkikatedros bazilikos kompleksinių mokslinių tyrimų programą ir atlikti su tuo susijusius apsaugos ir tvarkybos darbus“. Šie reikminiai tyrimai būtų integrali kompleksinių mokslinių tyrimų programos dalis.

2.8. Pagrindžiama, kodėl problemą reikalinga spręsti skubiai

(ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Vilniaus arkikatedros bazilikos mūrų tyrimų būtinumą iliustruoja faktas, kad Vilniaus arkikatedros rūsiuose buvo aptikti bent keli į sieną įmūryti lobiai – Vilniaus katedros lobynas bei LDK valdovų insignijos. Jų suradimo istorijos liudija, kad tokie radiniai aptinkami atsitiktinai arba tik su jas slėpusių liudytojų nuoroda. Šią situaciją galima pakeisti, jeigu būtų sukurta metodika leisianti iš anksto apibrėžti tokias slėptuvių vietas. Aptiktose ertmėse galima būtų rasti Vilniaus katedros dvasininkų, Gediminaičių dinastijos atstovų (pvz.: Ldk Vytauto) palaikus, kurių aptikimas bei identifikavimas turėtų didžiulę simbolinę svarbą mūsų valstybei ir visuomenei.

Vilniaus arkikatedros 3D skenavimas buvo numatytas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Europos Sąjungos Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano „Naujos kartos Lietuva“ lėšomis įgyvendinamo projekto „eKultūra“ rėmuose. Šiais jau pasiektais projekto rezultatais būtų pasinaudojama atliekant šį reikminį – Vilniaus arkikatedros mūrų tyrimą. Vilniaus arkikatedros duomenų matrica būtų panaudota šiems tikslams pasiekti:

- turimų tyrimų duomenų (geologinių, archeologinių, architektūrinių ir t. t.) suvedimui,
- mūro sienų kreivumo anomalijų išskyrimui ir jų interpretacijos pateikimui. Šių tyrimų rezultatai taptų gan reikšmingi ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių valstybių nekilnojamųjų kultūros vertybių tyrimų srityje.

Pastarojo meto įvykiai Vilniaus arkikatedroje, susiję su Lietuvos visuomenei ir valstybei svarbių valdovų insignijų aptikimu jos sienoje (LRT straipsnis - [Nuoroda](https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2455391/vilnius-prilygo-krokvai-istorike-apie-atrastas-insignijas-ir-aleksandro-likima) <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2455391/vilnius-prilygo-krokvai-istorike-apie-atrastas-insignijas-ir-aleksandro-likima>), liudija apie pribrendusią būtinybę atlikti viso statinio esamų mūrų „inventorizaciją“, kuri iki šiol nebuvo atlikta.

2.9. Laukiami reikminių tyrimų projekto rezultatai, nurodant rezultatų formą

Nurodoma, kokių rezultatų institucija tikisi iš projekto ir kokia forma šie rezultatai turėtų būti pateikti (studija, praktinės rekomendacijos, metodikos padėčiai tam tikroje srityje įvertinti ir prognozuoti, priemonės, modeliai, scenarijai, tinklai, naujos technologijos, nauji metodai ir pan.) (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Tyrimo objektas - Vilniaus arkikatedros mūro statybos etapų tyrimas ir Vilniaus arkikatedros mūro statybos etapų bei kultūrinių sluoksnių absoliutinės chronologijos nustatymas, taip pat identifikuotų Vilniaus arkikatedros ertmių ištyrimas nedestrukciniais būdais.

Rezultatai:

1. **Parengta Vilniaus arkikatedros mūro tyrimų ataskaita** (ne mažiau kaip 4 aut. lankų apimties įskaitant brėžinius, schemas, iliustracinę medžiagą), kurioje būtų pateikiama: **a) identifikuotų Vilniaus arkikatedros ertmių tyrimo rezultatai** (aptiktos ertmių (tuštumų) tyrimai turi būti atlikti nedestrukciniais būdais: georadaru, magnetometru, šilumos jutikliu bei metalo detektoriumi); **b) parengta Vilniaus arkikatedros**

mūro statybos etapų bei kultūrinių sluoksnių absoliutinė chronologija, kuri itin svarbi Vilniaus bei Lietuvos mūro istorijos pažinimui, ankstyvosios Vilniaus istorijos ir urbanistinės raidos chronologijos patikslinimui; **c) rekomendacijos dėl tyrimų tęstinumo poreikio.**

2. Sukurta nekilnojamojo kultūros paveldo objekto mūro sienų kreivumo anomalijų išskyrimo tyrimų metodika (ne mažiau kaip 2 aut. lankų apimties įskaitant brėžinius, schemas, iliustracinę medžiagą), kuri pirmiausia būtų pritaikyta Valstybės saugomo paveldo objekto – Vilniaus arkikatedros mūro tyrime. Ši metodika kaip praktinė rekomendacija būtų naudojama ir pritaikoma kultūros paveldo apsaugos sistemoje, istorikų bei architektūros istorikų sakralinių pastatų bei kitų paveldo objektų (pvz. dvarų, pilių ir kt.) kompleksiniuose tyrimuose.

Projekto vykdytojai apie vykdomą reikminių tyrimų projektą informaciją turi paskelbti ir atnaujinti institucijos internetiniame puslapyje, tyrimų eigą ir rezultatus turi pristatyti visuomenei ir akademinėi bendruomenei mokslinių pranešimų ar viešų paskaitų forma (2 vnt.), informacinių straipsnių pavidalu internetinėje žiniasklaidoje (2 vnt.), surengti apskritojo stalo diskusiją (1 vnt).

Vykdam tyrimus būtina atsižvelgti į Kultūros ministro 2027 m. birželio 4 d. įsakyme Nr. JV-330 „Dėl tvarkybos reglamento PTR 2.02.03:2007 „Akmens mūro ir natūralaus akmens, plytų mūro tvarkyba“ patvirtinimo“ ([JV-330 Dėl Paveldo tvarkybos reglamento PTR 2.02.03:2007 "Akmens mūro ir natūralaus akmens, plytų mūro p...](https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5DD5DE929FF2/asr) <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5DD5DE929FF2/asr>) rekomenduojamą mūro tyrimų etapiškumą.

Tyrimų atlikimui numatomi šie pagrindiniai etapai: 1) parengiamasis etapas ir tyrimo objekto apžiūra vietoje (1 ketv.), 2) Vilniaus arkikatedros mūro tyrimų vykdymas nedestrukciniais metodais ir mėginių paruošimas laboratoriniams tyrimams (2 ketv.), 3) Vilniaus arkikatedros 3D skenavimo medžiagos apdorojimas ir sienų anomalijų paieška bei jų identifikavimas (3–4 ketv.), 4) mūro tyrimų ataskaitos parengimas ir sienų kreivumo anomalijų išskyrimo metodikos parengimas (5 ketv.), 5) tyrimų viešinimas (6 ketv.).

2.10. Kita svarbi informacija

(ne daugiau kaip 1000 spaudos ženklų)

Atliekant Arkikatedros mūro tyrimus jų eigą ir apimtį būtina suderinti su Vilniaus arkivyskupijos kurijos ekonomo tarnyba ir VšĮ Bažnytinio paveldo muziejumi. Mokslo įstaigos, dalyvausiančios Arkikatedros mūro reikminių tyrimų konkurse, turės pateikti projekto įgyvendinimo susitarimą su Vilniaus arkivyskupijos kurijos ekonomo tarnyba ir VšĮ Bažnytinio paveldo muziejumi.

Vykdytojas apie Arkikatedros mūro tyrimų projekto įgyvendinimą turės reguliariai informuoti Vyriausybės kanceliariją.